

Dr. sc. Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak

Povijest likovne zbirke valpovačkih vlastelina

Uvodna riječ

Likovna zbirka valpovačkih vlastelina u kontekstu dosadašnjih istraživanja

Dolaskom plemićkih obitelji na prostor Slavonije i Srijema nakon završetka protuosmanskih ratova (kraj 17. / početak 18. stoljeća) u njihovim je stambenim objektima počeo proces stvaranja likovnih zbirki koji je u kontinuitetu trajao do izbivanja Drugog svjetskog rata. Tijekom rata i poraća te su zbirke doživjele veće ili manje devastacije, a velikim su dijelom postale dio fundusa hrvatskih muzejskih i galerijskih ustanova. Njihova je muzealizacija ne samo pridonijela njihovu očuvanju u vrlo nesigurnim vremenima već i postavila temelje stručnoj obradi i valorizaciji. No društvene okolnosti nisu omogućile akademskoj zajednici da se iscrpnije bavi temom plemićkih zbirki budući da su teme plemstva i njihove baštine bile nepoželjne u vladajućim krugovima. Temelj istraživanju likovnih zbirki najznačajnijih plemićkih obitelji s područja istočne Hrvatske postavljen je tek u novije vrijeme, prvenstveno u magistarskom, a kasnije i doktorskom radu Jasminke Najcer Sabljak.¹ Sa značenjem tih zbirki u kontekstu regionalne, ali i nacionalne kulturne baštine javnost je upoznata i na izložbi *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*, održanoj u Klovićevim dvorima u Zagrebu 2009. godine.² Već je u tekstu kataloga te izložbe postavljen nacrt sustavne prezentacije likovnih zbirki plemićkih obitelji s ovoga područja, koji se namjeravao realizirati u okviru muzeološkog projekta *Skriveno blago europskog plemstva*. U njemu bi se predstavila likovna baština obitelji Pejačević, Odescalchi, Eltz, Hilleprand von Prandau i Normann-Ehrenfels kako ga je J. Najcer Sabljak zamislila u vrijeme dok je bila voditeljica Zbirke slika 18. i 19. stoljeća u Muzeju likovnih umjetnosti u Osijeku, muzejske institucije u čijem je fundusu završio veći dio sačuvanih umjetnina iz plemićkih zbirki na području istočne Hrvatske. U sklopu toga projekta 2013. godine realizirana je izložba *Likovna baština obitelji Pejačević*, koja je nakon otvorenja u Osijeku gostovala u Zagrebu,

^[1] Najcer Sabljak, J. Likovna baština obitelji Pejačević iz Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku. Magistarski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2007.; Najcer Sabljak, J. Umjetničke zbirke vlastelinskih obitelji u Slavoniji i Srijemu. Doktorski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2012.

^[2] Najcer Sabljak, J. Likovna ostavština velikaških obitelji. U: Slavonija, Baranja i Srijem : vrela europske civilizacije. Kusin, V.; Šulc, B. (ur.). Sv. 2. Zagreb : Ministarstvo kulture Republike Hrvatske : Galerija Klovićevi dvori, 2009., str. 464–469.

^[3] Najcer Sabljak, J.; Lučevnjak, S. Likovna baština obitelji Pejačević : katalog izložbe. Osijek : Galerija likovnih umjetnosti, 2013.

^[4] Najcer Sabljak, J. Likovna baština kneževa Odescalchi – od Lombardije i Rima do Iloka. Osijek : Muzej likovnih umjetnosti ; Zagreb : Društvo povjesničara umjetnosti ; Ilok : Muzej grada Iloka, 2015.

^[5] Najcer Sabljak, J. Slavonska plemićka baština u kontekstu europskih intergracija. U: Zbornik 3. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti. Žmegač, A. (ur.). Zagreb : Institut za povijest umjetnosti, 2013., str. 157–163.

^[6] Lučevnjak, S. Arhitektonska baština obitelji Pejačević i Mihalović – na tragu klasicizma. U: Klasicizam u Hrvatskoj : zbornik radova znanstvenog skupa. Kraševac, I. (ur.). Zagreb : Institut za povijest umjetnosti, 2016., str. 147–165.

^[7] Najcer Sabljak, J. The Art Heritage of Noble Families of Slavonia and Srijem in the Context of the European Legacy. U: Zbornik radova III. međunarodnog znanstvenog simpozija Gospodarstvo istočne Hrvatske – vizija i razvoj. Osijek : Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera ; Ekonomski fakultet, 2014., str. 553– 561.

^[8] Najcer Sabljak, J.; Lučevnjak, S. State authorities and the heritage of noble families of eastern Croatia. U: Art and Politics in Europe in the Modern Period : programme and book of abstracts. Damjanović, D.; Magaš Bilandžić, L.; Miklošević, Z. (ed.). Zagreb : Faculty of Humanities and Social Sciences, 2016., str. 121–122.

Našicama, Virovitici, Vukovaru, Požegi, Đakovu, Dubrovniku, Rumi (Republika Srbija) i Šopronu (Republika Madarska).³ Predviđena izložba o iločkoj zbirci nije realizirana, no istraživanja su 2015. godine publicirana u knjizi o likovnoj baštini obitelji Odescalchi.⁴ J. Najcer Sabljak je 2015. godine u sklopu VII. Dana grafike u Muzeju likovnih umjetnosti u Osijeku predstavila bakroreze i bakropise iz plemićkih zbirki Slavonije i Srijema. U tijeku je realizacija izložbenoga projekta o valpovačkim vlastelinima, a u pripremi je i izložba o likovnoj baštini obitelji Eltz. Osim predviđenih i realiziranih izložbi, o baštini plemićkih obitelji istočne Hrvatske govorilo se i na stručnim i znanstvenim skupovima. J. Najcer Sabljak je 2010. godine sudjelovala na 3. kongresu hrvatskih povjesničara umjetnosti u Zagrebu i govorila o istraživanju i prezentaciji baštine slavonskih i srijemskih plemićkih obitelji u kontekstu europskih integracija.⁵ Segment likovne baštine tih obitelji J. Najcer Sabljak i Silvija Lučevnjak prezentirale su 2014. godine na znanstveno-stručnom skupu *Klasicizam u Hrvatskoj*, koji je održan u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu.⁶ Iste je godine J. Najcer Sabljak s temom likovne baštine najvažnijih plemićkih obitelji istočne Hrvatske sudjelovala na III. međunarodnom znanstvenom simpoziju *Gospodarstvo istočne Hrvatske – vizija i razvoj* u Osijeku.⁷ J. Najcer Sabljak i S. Lučevnjak održale su 2016. godine predavanje o odnosu vlasti prema baštini plemićkih obitelji na međunarodnoj konferenciji *Art and Politics in Europe in the Modern Period* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.⁸ Na tim su se javnim izlaganjima javnosti nastojale predstaviti najznačajnije povijesne likovne zbirke u ovome dijelu Hrvatske, koje su relevantne ne samo za nacionalnu već i europsku povijest umjetnosti, a posebice povijest kolekcioniranja, koja u našoj povijesti umjetnosti još nije dobila zaslužan status. Tek se u novije vrijeme muzeološkim projektima u Hrvatskoj promiče istraživanje likovnih kolekcija i kolekcionara kao posebnog tipa odnosa prema likovnosti i kulturnoj baštini. Pokazatelj su takvih kretanja navedene izložbe i publikacije te neke izložbe održane posljednih godina

Uvodna riječ

u zagrebačkim muzejima, na kojima su predstavljene vrijedne povijesne i recentne kolekcije.⁹ No teorijska su promišljanja o toj temi u nas još uvijek relativno rijetka, dok se u europskim i američkim kulturnim krugovima već duži niz godina intenzivno odvijaju procesi kojima se potiče i popularizira interdisciplinarno istraživanje i prezentiranje teme kolekcija i kolekcionarstva. Takva iskustva mogu i trebaju biti poticaj i našoj sredini da tim aspektima kulturne baštine posvetimo dužnu pozornost.¹⁰ Istraživanjem povijesti likovne zbirke valpovačkih vlastelina bavio se relativno malen krug muzealaca i povjesničara umjetnosti s područja istočne Hrvatske, u okviru razmatranja opusa pojedinih umjetnika, umjetničkih pravaca ili srodnih tema, odnosno povijesti razvoja fundusa muzejskih ustanova.¹¹ Muzej Valpovštine također je u novije vrijeme izložbama i preuređenjem stalnog muzejskog postava posvetio veću pozornost ostavštini valpovačkih vlastelina pa tako i njihovoj likovnoj baštini, koju je kontinuirano istraživala J. Najcer Sabljak.¹² Rezultate tih istraživanja obradila je u svom doktoratu te javno predstavila i postavila osnove za daljnju elaboraciju te teme svojim izlaganjem *Umjetničke zbirke vlastelinskih obitelji u Slavoniji i Srijemu s posebnim naglaskom na umjetnine valpovačkog dvorca*, održanim u Muzeju Valpovštine u Valpovu u lipnju 2012. godine.¹³ Daljnja istraživanja predstavila je na 4. kongresu hrvatskih povjesničara umjetnosti u Zagrebu 2016. godine predavanjem *Valpovačka zbirka Rudolfa i Julije Normann*.¹⁴ Cjelovito sagledavanje i valoriziranje ove zbirke, kao važnog segmenta obiteljske baštine, jedan je od preduvjeta obnove kompleksa valpovačkog dvorca u procesu njegove nužne revitalizacije.¹⁵ Likovna zbirka valpovačkih vlastelina specifična je po tome što se

^[9] Izložba Veličanstveni Vranjczyanzjevi : umjetnički, povijesni i politički okvir života jedne plemićke obitelji održana je 2016. u Muzeju za umjetnost i obrt, a niz izložbi u sklopu ciklusa kojima se u javnoj instituciji predstavljaju privatne kolekcije u Umjetničkom paviljonu – Kolekcija Vugrinec : remek-djela hrvatske moderne, 2015.; Kolekcija Pavla Beljanskog : biseri moderne, 2015./16.; Remek-djela zbirke Hanžeković, 2016.; Zbirka Roglić, 2017., te u Modernoj galeriji – Zbirka Kalloy: Genija nema, 2018.

^[10] Na primjer, od 1989. godine izdavačka kuća Oxford University Press kao odjel Sveučilišta u Oxfordu objavljuje časopis Journal of the History of Collections, koji donosi ne samo tekstove relevantne za različite aspekte kolekcionarstva već i najave i osvrtе koji pokrivaju seminare, konferencije i izložbe posvećene toj temi. U Sjedinjenim Američkim Državama od 1983. godine djeluje u Santa Monici Getty Research Institute, koji se kroz svoje istraživačke projekte, knjižnicu, izložbe, publikacije, a posebice digitalizirane baze podataka bavi raznim oblicima vizualnih umjetnosti, među kojima su i kolekcije i kolekcionarstvo. U tome je smislu iznimno značajna baza podataka Getty Provenance Indeks, koja sadržava podatke o zbirkama, aukcijama umjetnina i druge informacije koje pomažu istraživanja tržišta umjetnina i posebno provenijencije djela, pa su relevantan izvor i za povijest zbirki umjetnina.

^[11] O tim su temama najviše pisali Jelica Ambruš, Branka Balen, Stjepan Brlošić, Predrag Goll i Oto Švajcer. Mr. sc. B. Balen je, kao kustosica i kasnije ravnateljica tadašnje Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku, inicirala realizaciju izložbe o valpovačkim vlastelinima, koja se tada nije uspjela ostvariti.

^[12] Paušak, M. Ostavština plemićke obitelji Prandau-Normann. Valpovo : Ustanova za kulturne djelatnosti „Ante Evetović-Miroљjub“, Muzej Valpovštine, 2009.; Vodič kroz zbirke Muzeja Valpovštine : povodom 60 godina djelovanja Muzeja Valpovštine. Paušak, M. (ur.). Valpovo : Ustanova za kulturne djelatnosti „Ante Evetović-Miroљjub“, Muzej Valpovštine, 2017.

^[13] Lazar, K. Nepoznata umjetnička crta valpovačkih grofova, Valpovština info, br. 125, 14. lipnja 2012.

^[14] Najcer Sabljak, J. Valpovačka zbirka Rudolfa i Julije Normann. U: Institucije povijesti umjetnosti : raspored i knjiga sažetaka : 4. kongres hrvatskih povjesničara umjetnosti, 24. – 26. 11. 2016. Zagreb : Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske : Institut za povijest umjetnosti, 2016., str. 33–34.

^[15] Zgaga, V.; Petrić, K.; Uzelac, Z. Idejni prijedlog korištenja dvorca Prandau-Normann u Valpovu. Informatica Museologica 25(1999), Zagreb, str. 35–45.

Sl. 1. Dvorac Authal u dolini rijeke Mure

razvijala u krugu dviju obitelji, barunske Hilleprand von Prandau i grofovske Normann-Ehrenfels, no kako je riječ o likovnom materijalu koji povezuje mjesto kolekcioniranja i kontinuitet nastao prijenosom zbirke na temelju obiteljskog nasljeđa, možemo je smatrati jedinstvenom cjelinom. S obzirom na to da je zbirka nastala i razvijala se primarno u sklopu rezidencijalnih prostora valpovačkoga dvorca, u radu će se za nju koristiti termin *valpovačka zbirka*, a opisat će se kronološki, odnosno kroz poglavlja će se pratiti njezin razvoj u vremenu kada o njoj skrbi obitelj Hilleprand von Prandau, zatim Normann-Ehrenfels, a potom će se razmotriti i njezina sudbina u razdoblju Drugoga svjetskoga rata i poraća, kada je zbirka bila dijelom devastirana, a dijelom sačuvana u muzejskim institucijama.

Obitelji Hilleprand von Prandau i valpovačka zbirka

Početak nastanka *valpovačke zbirke* vežemo uz dolazak barunske obitelji Hilleprand von Prandau u Valpovo nakon dobivanja Valpovačkog vlastelinstva na početku 18. stoljeća. S obzirom na društveni status i financijske mogućnosti, ta je obitelj i prije dolaska u Valpovo mogla kupovati i sabirati umjetnine u svojoj palači u Beču, za koju znamo da se nalazila na Rennwegu i bila poznata pod nazivom *Prandauisches Gartenschloss*, te u više objekata na obiteljskim posjedima u Štajerskoj i Donjoj Austriji, no o tim zbirkama zasad nemamo više podataka. U kontekstu ovoga rada potrebno je istaknuti dvorac Authal u dolini Mure, koji je Petar II. Antun barun Hilleprand von Prandau kupio 1738. godine. (Sl. 1) To je dvorac manjih dimenzija, no pročeljem vrlo sličan glavnome ulazu u valpovački kompleks, što upućuje na zaključak da je

Pismo iz 1881. godine, koje je napisao grof Prandau

susrećemo vrijedne radove u kontekstu ostalih plemićkih zbirki.⁵⁵ Tematski u zbirci dominiraju portreti.

Zanimljivo je promotriti i način na koji su umjetnine bile raspoređene po prostorijama:

	Broj umjetnina
Prvi kat	
pisača soba mladoga grofa	3
garderoba	7
spavaća soba	12
mali salon	15
veliki salon	88
salon starije grofice	19
blagovaonica	8
dječja soba	9
kontesina soba	11
spavaća soba starije grofice	25
knjižnica	3
hodnik ispred sobe za goste	1
soba za goste br. 1	11
soba za goste br. 2	10
soba za goste br. 3	5
soba za goste br. 4	29
Drugi kat	
mali salon br. 1	18
soba u tornju	1
soba iznad velikog salona	7
mali salon br. 2	13
spavaća soba barunice Prandau	3
blagovaonica	6
predsoblje	1
Bez oznake kata	
kancelarija domaćinstva	6
kancelarija tajnika	9
kancelarija direkcije	8
Kapela dvorca	
sakristija	2
kapela	6
oratorij (kor kapele)	1

Grofova kuća

salon	34
mali salon	9
spavaća soba	16

Dvorcakomunala, grofova spavaća soba, 1881. godine

⁵⁵ Najcer Sabljak, J. Bakrorezi i bakropisi iz plemićkih zbirki Slavonije i Srijema : katalog izložbe. Osijek : Muzej likovnih umjetnosti, 2015.

⁵⁶ Lutz, A. Das slawonische Haus der Freih. Hilleprand v. Prandau und die Entstehungszeit der deutschen Niederlassungen in der Walpacher Herrschaft – Ein kritischer Beitrag zur Ahnen und Siedlungsgeschichte. U: Auslandsdeutsche Volksforschung. Beyer, H. J. (ur.). Sv. 2. Stuttgart : Ferdinand Enke Verlag, 1938., str. 352.

⁵⁷ Vujić, Ž. Donator i donacija : ususret muzeju hrvatskih slikarica rođenih u 19. stoljeću : katalog izložbe. Zagreb : Muzej grada Zagreba, 2017., str. 6.

Grofova spavaća soba, 1881. godine

Očigledno je *piano nobile* valpovačkoga dvorca bio prvi kat ulaznoga trakta u kompleks dvorca, gdje se najveći broj umjetnina nalazio u reprezentativnom *velikom salonu*, a brojnim je umjetninama bio opremljen i salon u tzv. grofovoj kući. Zavidan broj umjetnina imale su i spavaće sobe grofa Rudolfa i grofice Julijane. Detaljnijim uvidom u popis može se nešto zaključiti i o osobnim afinitetima kolekcionara. Na primjer, u Rudolfovu salonu bila je izložena plaketa sa Strossmayerovim likom u *zlatu, srebru i bronci te okviru od mahagonija*, što potvrđuje već opisan odnos između grofa i biskupa. U Julijaninu salonu i spavaćoj sobi dominiraju portreti članova obitelji i nešto slika sakralne tematike. Iz popisa se može rekonstruirati i obiteljski život toga vremena. Tada je u dvorcu stalno boravila grofica Julijana, koju popis označava izrazom *starija grofica*, a barem povremeno i njezin sin Rudolf mlađi sa suprugom Terezijom, u popisu označeni kao *mladi grof i kontesa*. Zanimljivo je istaknuti da se još tridesetih godina 20. stoljeća jedna soba na drugome katu dvorca naziva *spavaća soba barunice Prandau*, što znači da je njezin inventar ostao nepromijenjen od vremena Rudolfove majke, Marijane Normann-Ehrenfels rođ. Hilleprand von Prandau ili čak bake Adele Hilleprand von Prandau rođ. Cseh.

Veći broj umjetnina u spavaćoj sobi grofice Julijane i njezin smještaj tik do knjižnice upućuju da je grofica u kontekstu *valpovačke zbirke* i odnosa prema obiteljskom nasljeđu imala istaknuto mjesto. Posebno se binula o opremi slika pa je na okvir, podokvir ili na pozadinu obiteljskih portreta stavljala naljepnice ili čak drvene pločice s biografskim podacima koje je osobno ispisivala na njemačkoj gotici, a ponekad je uljepljivala i članke izrezane iz tiskovina. Takvim su postupkom opremljene sve minijature pa se može pretpostaviti da su brojne kopije obiteljskih portreta u ovoj formi naručene upravo zbog Julijanine skrbi da se u *valpovačkoj zbirci* izgradi što potpunija *galerija predaka*. Svijest o važnosti portreta kao obiteljske memorije ostavljene u nasljedstvo novim generacijama u njezinu je slučaju posebno došla do izražaja, što je u opisu valpovačkog dvorca zamijetio i njezin suvremenik, historiograf Andreas Lutz.⁵⁶ Zahvaljujući njemu, sačuvana je informacija da je biografske podatke o portretiranim članovima obitelji Julijani dala njezina svekrva, Marijana grofica Normann-Ehrenfels rođ. Hilleprand von Prandau.

Julijanin je angažman jedinstven u kontekstu naših plemićkih zbirki s obzirom na to da je svojim aktivnostima podarila dodatnu vrijednost obiteljskoj umjetničkoj kolekciji u smislu njezine tematske koherentnosti i historiografskih, odnosno biografskih referenci. Tim je postupkom Julijana ostvarila ne samo potrebno društveno legitimiranje kao razlog kolekcioniranja već je iskazala i osobni afinitet poznavatelja i ljubitelja umjetnosti jer je kroz svoje natpise na umjetninama dodavala potrebnu dokumentaciju u maniri pravog muzealca u upravljanju zbirkom. Za te je poslove bio nužan dugotrajan minuciozan i predan rad sa svakom umjetninom pa se Julijanin lik ističe na pozornici naših kolekcionara kao pravi primjer osobe koja kroz čin sabiranja *pojačava značaj individualne kreativne energije i snage*...⁵⁷ Njezin emocionalni senzibilitet očitovao se ne samo kroz naglašenu ulogu u stvaranju likovne zbirke već i u

Dvorcakomunala, grofova spavaća soba, 1881. godine

brojnim društvenim aktivnostima. Bila je predsjednica valpovačkog Crvenog križa (osobito ga je pomagala tijekom Prvog svjetskog rata), pridonijela je osnutku Hrvatske čitaonice u Valpovu, valpovačke Glazbene škole, Hrvatskog pjevačkog društva „Katančić“, a bila je i kuma zastavi valpovačkog Vatrogasnog društva. Zamijećena je i njezina posebna briga za knjižnu baštinu valpovačkih vlastelina.⁵⁸

U kontekstu povijesti *valpovačke zbirke* treba istaknuti i činjenicu da su valpovački vlastelini tijekom vremena podigli još nekoliko objekata u kojima je sigurno bilo umjetničkih djela (kurija u Donjem Miholjcu, kurije u Bizovcu i Koški, dvorac Jelengrad uz Dravu pokraj Petrijevaca, palača u Osijeku, razne tzv. lovačke kuće na vlastelinstvu, itd.), no inventari tih prostora nisu nam poznati. Posebno je zanimljiv slučaj dvorca Jelengrad, koji je podigao Rudolfov stariji brat Gustav Rudolf Karl Kaspar grof Normann-Ehrenfels i u njemu živio sa suprugom Herminom. No dvorac je 1918. godine bio opljačkan, a smatra se da je većina mobilijara bila uništena ili odnesena. Posljednje godine života grof Gustav proveo je u dvorcu Premstätten kod Graza, koji je početkom 20. stoljeća kupila njegova supruga. Cjelokupni inventar dvorca njegova je udovica Hermina prodala na aukciji nekoliko mjeseci nakon suprugove smrti, krajem 1927. godine.⁵⁹ Iz publiciranog kataloga te prodaje razvidna je iznimna raskoš toga prostora, u koji je možda bilo preneseno i nešto spašenoga inventara iz Jelengrada, no u popisima nisu pronađeni predmeti za koje bi se moglo nedvojbeno utvrditi da su mu pripadali. Zahvaljujući popisu inventara valpovačkoga dvorca iz 1938. godine te nešto sačuvanih fotografija u Muzeju Valpovštine koje dokumentiraju njegov interijer, sadržaj *valpovačke zbirke*, pa i način na koji su umjetnine bile raspoređene u prostoru, relativno su nam dobro poznati. Postoji mogućnost da će se detaljnim pregledom fotografskog materijala sačuvanog u valpovačkom dvorcu doći do još zanimljivih podataka u ovome smislu.

U pregledu razvoja *valpovačke zbirke* potrebno je naglasiti i da se ulaskom svake nove supruge u obitelj zbirka povećavala određenim brojem umjetnina koje je mladenka prenosila iz svog roditeljskog doma ili su se za zbirku naručivala nova djela, a ponajviše se to odnosilo na portrete njezinih roditelja i predaka. No proces je bio dvosmjeran pa se, osim ovakvih akvizicija, mora razmotriti i pojava odnošenja umjetnina iz zbirke udajom članica obitelji. Tako su, primjerice, dva Amerlingova portreta završila izvan *valpovačke zbirke*. Stariji je portret Marijane Hilleprand von Prandau, kasnije udane Normann-Ehrenfels, završio nakon udaje njezine kćeri Ane za Hilariusu (Vidora) grofa Csákyja u njezinu novom domu u Slovačkoj i danas je u fundusu muzeja u Levoči.⁶⁰ (Sl. 6) U muzeju u Levoči je sačuvan i reprezentativni portret Ane grofice Csáky rođ. grofice

Sl. 6. Dvorac obitelji Csáky u mjestu Spišský Hrhov kod Levoče

Dvorcakomunala, grofova spavaća soba, 1881. godine

Dvorcakomunala, grofova spavaća soba, 1881. godine

Sl. 7. Mária Novotná, ravnateljica SNM- Spišské múzeum u Levoči, i Silvija Lučevnjak uz portrete Hilariusu (Vidora) grofa Csáky i supruge Ane rođ. grofice von Normann-Ehrenfels

Dvorcakomunala, grofova spavaća soba, 1881. godine

Dvorcakomunala, grofova spavaća soba, 1881. godine

Dvorcakomunala, grofova spavaća soba, 1881. godine

Dvorcakomunala, grofova spavaća soba, 1881. godine

Dvorcakomunala, grofova spavaća soba, 1881. godine

⁵⁸ Vinaj, M. Knjižnica Julijane Normann : ogled o ženskoj knjižnoj zbirci. Osječki zbornik 29(2009), Osijek, str. 327–336.; Vinaj, M. Kulturno-povijesna i znanstvena ishodišta spomeničke knjižnice Prandau-Normann. Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku 29(2013), Osijek, str. 77–93.

⁵⁹ Inventar des Schlosses Premstätten, 1927. URL: http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/kende1927 (14. 11. 2017.)

⁶⁰ Spišské múzeum u Levoči sastavni je dio Slovačkog narodnog muzeja (Slovenské národné múzeum) sa sjedištem u Bratislavi. Nakon Drugog svjetskog rata u njega je prenesen i dio ostavštine grofovске obitelji Csáky iz njihova neorokoko dvorca u mjestu Spišský Hrhov. Uvid u ovaj materijal omogućila je autoricama rada ravnateljica muzeja ph. dr. Mária Novotná, na čemu joj iskreno zahvaljujemo, kao i osobama koje su nam omogućile kontakt, univ. prof. em. dr. Moritz Csákyju (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Kulturwissenschaften und Theatergeschichte) te prof. dr. sc. Vladi Obadu iz Osijeka.

^[1] Dvorcakomunala, grofova spavaća soba, 1881

danas vjerojatno kod nasljednika njezine kćeri Etelke udane za markgrofa Pallavicinija. Pretraživanje drugih zbirki u koje su udajom prenošene umjetnine iz *valpovačke zbirke* predstavlja vrlo važan korak u razumijevanju razvoja ove kolekcije, a često su to i jedina mjesta na kojima je sačuvan portret pojedinog člana obitelji. Te su zbirke važne i kao izvor komparativnog arhivskog materijala, a posebno fotografskog.

Valpovačka zbirka u ratu i poraću

Valpovačka zbirka ostala je u velikoj mjeri sačuvana tijekom Drugog svjetskog rata i u poraću zahvaljujući nizu okolnosti te činjenici da su članovi obitelji Normann-Ehrenfels ostali živjeti u Valpovu tijekom toga razdoblja. Grof Rudolf preminuo je u svibnju 1942. godine, Rudolf mlađi i njegova obitelj živjeli su u Rothenthurnu, a u dvorcu je u vrijeme rata živjela grofica Julijana, kojoj se iz Podgorača doselila kći Marija Ana sa suprugom Lotharom pl. Berksom i unukom Julijanom.⁶¹ Najvrednije slike *valpovačke zbirke*, mahom obiteljske portrete, Julijana je sklonila u župni dvor obližnje valpovačke crkve, no ostatak materijala bio je i dalje u dvorcu. Na sreću, dvorac nije u ratu pretrpio znatnija oštećenja, no obitelj je potresla tragedija zatočenja Lothara i Marije Ane pl. Berks u valpovačkom logoru nakon uspostave nove vlasti, gdje je Lothar 1945. godine i preminuo. Obespravljena i osiromašena grofica Julijana s kćeri Marijom Anom ostala je živjeti u Valpovu, no nije joj bilo dopušteno stanovati u dvorcu. U nepoznatim okolnostima uspjela je dio inventara valpovačkog dvorca, pretežno namještaja, knjiga i predmeta svakodnevne upotrebe (npr. porculanski servisi, figurice, vaze, nakit) skloniti kod Margite Pavliček, nekadašnje zaposlenice (vjerojatno kuharice) u dvorcu. Ti su predmeti pronađeni tek 1963. godine i odlukom Općinskog suda u Valpovu dodijeljeni Muzeju Valpovštine pa se tako u dvorac vratio i dio galerije predaka *valpovačke zbirke*.⁶²

U listopadu 1945. godine osječka muzealka, dr. sc. Danica Pinterović, kao predstavnica Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturno-historijskih spomenika pri Ministarstvu prosvjete Narodne Republike Hrvatske (kratica KOMZA) pregledala je dvorac i sve predmete za koje je smatrala

da imaju umjetničku i kulturno-povijesnu vrijednost pohranila na sigurno u jednoj prostoriji na drugom katu dvorca. Zanimljivo je istaknuti da je kao njezin pomoćnik bio angažiran i jedan od interniraca valpovačkog logora, Oto Švajcer.⁶³ On se tada prvi put susreo s likovnim materijalom koji će kasnije, kao istaknuti likovni kritičar i kroničar likovnih zbivanja, istraživati i publicirati, što je razvidno ne samo iz njegovih objavljenih radova već i rukopisne ostavštine.⁶⁴

Drugi posjet komisije KOMZA-e na čelu s D. Pinterović bio je 20. prosinca 1945. godine, kada je napravljen i popis materijala, a osoblje Dječjeg doma koji je bio smješten u dvorcu preuzelo je i brigu o sigurnosti pohranjenih predmeta. Idući pregled tog materijala obavili su predstavnici Sabirnog centra KOMZA-e iz Zagreba u rujnu 1946. godine te ustanovili da se čuva na sigurnom i napravili nešto detaljniji popis pohranjenih predmeta (ukupno 98 popisanih jedinica građe, među kojima je mnogo slika), odnosno ispravili neke pogreške i nedostatke uočene na prethodnom popisu.⁶⁵ Do kraja te godine osječki je muzej (danas Muzej Slavonije), kao sabirni centar KOMZA-e za područje istočne Hrvatske, uspio organizirati prijenos predmeta iz valpovačkog dvorca u Osijek jer je prijetila opasnost da se Dječji dom u Valpovu ugasi pa bi prostorije dvorca ostale bez nadzora. U međuvremenu je imovina plemićke obitelji Normann-Ehrenfels bila konfiscirana i s njom se počelo postupati kao s državnom imovinom. U preuzetom su materijalu (popisano je 96 jedinica građe) bila većinom djela nekadašnje *podgoračke zbirke*, dok su najvredniji portreti obitelji Hilleprand von Prandau i Normann-Ehrenfels i dalje ostali u Valpovu.⁶⁶ Pretpostavljamo da KOMZA nije znala gdje ih je sklonila grofica Julijana jer bi u suprotnom sigurno bili odvezeni u osječki muzej, kao i ostali inventar valpovačkog dvorca: namještaj, predmeti umjetničkog obrta i vrlo vrijedna obiteljska knjižnica. Ostale je umjetnine i predmete iz dvorca grofica Julijana čuvala u Valpovu sve do 1952. godine, kada joj je bilo dopušteno odseliti se u Austriju. S obzirom na njezinu visoku životnu dob i činjenicu da joj je 1951. u Valpovu preminula kći Marija Ana pl. Berks, posljednje godine života zasigurno je željela provesti na obiteljskom posjedu u Rothenthurnu, gdje je živio njezin sin Rudolf s obitelji (Sl. 8). Prije odlaska odlučila je ostatak *valpovačke zbirke*

od pedesetak slika također pohraniti u osječkom muzeju.⁶⁷ Riječ je o najvrednijim umjetninama iz zbirke, a na popisu su bili i dugi predmeti dvorskog inventara (npr. satovi, samovar, fotografije…) te tri garniture magnatskog nakita (svaka se sastoji od sablje, pojasa, lanca za plašt, ostruga, dugmadi i ukrasa za kalpak), koji nam je poznat s nekoliko portreta grofa Rudolfa. (kat. br. 66, 68, 71, MLU) U srpnju 1952. godine u osječkom je muzeju pohranjena i Rottmayrova slika *Presvetog Trojstva (Prijestolje milosti)* iz kapelice valpovačkog dvorca.⁶⁸ Približno pedeset umjetnina, pretežno minijatura i grafika, ostalo je u valpovačkom dvorcu zajedno s predmetima umjetničkog obrta i nešto mobilijara. Taj dio građe kasnije je ušao u fundus Muzeja Valpovštine.

Zahvaljujući zauzimanju KOMZA-e, ali i nastojanjima grofice Julijane, *valpovačka je zbirka* danas najočuvanija zbirka plemićkih krugova istočne Hrvatske. Većina njezinih umjetnina prešla je kasnije iz Muzeja Slavonije

u fundus Muzeja likovnih umjetnosti u Osijeku, gdje danas čini iznimno vrijedan dio zbirki slikarstva 18., 19. i 20. stoljeća, a neke od tih umjetnina dugo su bile izložene u prijašnjim stalnim postavima te institucije. Dio *valpovačke zbirke* danas je u fundusima Muzeja Slavonije u Osijeku te Muzeja Valpovštine. No detaljan uvid u inventar valpovačkog dvorca iz 1938. godine i komparacija s postojećim stanjem javnih zbirki daje naslutiti da se u neinventiranom ili nedeterminiranom materijalu ovih, ali i drugih hrvatskih muzejskih ustanova, krije još predmeta *valpovačke zbirke*, dok se za ostale mora pretpostaviti da su u javnosti nedostupnim privatnim zbirkama ili su uništeni.*

*Istraživanja za ovaj rad sufinancirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom br. 4153, Croatia and Central Europe: Art and Politics in the Late Modern Period (1780 – 1945).

^[1] Kurtović, A. Pl. Berks i Ostrožac : tragovima jedne obitelji. Banja Luka : Cvrčak, 2017., str. 172.

^[2] Arhiva Muzeja Valpovštine, Rješenje Općinskog suda u Valpovu RI-13/1963-6 od 22. travnja 1963. u nedatiranom prijepisu; Paušak, M. Tiskana ostavština valpovačkih vlastelina : katalog izložbe. Valpovo : Ustanova za kulturne djelatnosti „Ante Evetović-Miroljub“, Muzej Valpovštine, 2015., str. 9.

^[3] Arhiva Muzeja Slavonije, spis 269/45. Izvještaj D. Pinterović, Osijek, 31. listopada 1945.

^[4] Radoš, V. Oto Švajcer – bezvremeni opus : intelektualna ostavština Ota Švajcera u Galeriji likovnih umjetnosti. Osijek : Galerija likovnih umjetnosti, 2014.

^[5] Arhiva Ministarstva kulture Republike hrvatske, spis KOMZA-e 355/46. Zapisnik KOMZA-e, Valpovo, 26. rujna 1946.

^[6] Arhiva Muzeja Slavonije, spis KOMZA-e 10/46. Zapisnik KOMZA-e, Osijek, 1946.

^[7] Arhiva Muzeja Slavonije, spis 502/52. Popis predmeta Julije Normann koji su 19. lipnja 1952. preneseni iz Valpova i pohranjeni u Muzeju Slavonije u Osijeku. Osijek, 21. srpnja 1952.

^[8] Arhiva Muzeja Slavonije, spis 445/52. Prijenos slike Presveto Trojstvo. Osijek, 11. srpnja 1952.